

Державна служба України з надзвичайних ситуацій
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності
Факультет психології та соціального захисту
Кафедра практичної психології та педагогіки

ДОПУЩЕНО ДО ЗАХИСТУ
Начальник кафедри ППтаП
д. психол. наук, професор,
полковник служби ц.з

Роксолана СІРКО

«___»_____2025р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему:

**«ВПЛИВ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН НА ОБРАННЯ
ПІДЛІТКАМИ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ»**

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ 05 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ 053 ПСИХОЛОГІЯ

Виконав(ла)

здобувач вищої освіти
студентка групи ПС-41з
Дарія СИЩУК

Керівник – Юрій ВІНТЮК

Рецензент

Маріанна Компанович

ЛЬВІВ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.....	6
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН І КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	6
1.1. Психологічні особливості підліткового віку та вплив сімейного виховання	6
1.2. Теоретичні підходи до вивчення батьківсько-дитячих відносин.....	9
1.3. Особливості конфліктної поведінки підлітків: поняття, види, чинники.....	11
Висновки до першого розділу.....	20
РОЗДІЛ 2.....	21
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТИЛЯМИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА КОНФЛІКТНИМИ СТРАТЕГІЯМИ ПІДЛІТКІВ	21
2.1. Організація та методика дослідження.....	21
2.2. Аналіз результатів дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на поведінку підлітків у конфлікті	23
2.3. Узагальнення результатів та їх інтерпретація	29
Висновки до другого розділу.....	32
РОЗДІЛ 3.....	34
ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ДЕСТРУКТИВНІЙ КОНФЛІКТНІЙ ПОВЕДІНЦІ.....	34
3.1. Шляхи підвищення ефективності взаємодії у системі «батьки – підліток»	34
3.2. Профілактика конфліктності у підлітковому середовищі...	36
3.3. Програма психологічного супроводу родин з підвищеним конфліктним потенціалом.....	39
Висновки до третього розділу.....	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному соціокультурному контексті питання формування конструктивної поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях набуває особливої ваги, оскільки цей віковий період є критичним для розвитку особистості, становлення її соціальної компетентності та адаптації до нових життєвих умов. Підлітковий вік характеризується підвищеною емоційною збудливістю, нестійкістю самооцінки, прагненням до автономії, що значною мірою ускладнює процеси міжособистісної взаємодії, особливо в межах сім'ї. Саме в цей період батьківсько-дитячі відносини часто зазнають трансформацій, які можуть слугувати як чинником підтримки особистісного зростання, так і джерелом деструктивної поведінки у конфліктних ситуаціях.

Проблема впливу стилів батьківського виховання на поведінкові стратегії підлітків у конфлікті є предметом активного вивчення в психологічній науці. Її досліджували як вітчизняні науковці (Г. Костюк, І. Бех, Т. Паронян, О. Безпалько, О. Сухомлинська), так і зарубіжні вчені (D. Baumrind, M. Ainsworth, J. Bowlby, K. Horney, T. Gordon). Зокрема, D. Baumrind розробила класифікацію стилів батьківського виховання, яка широко застосовується в сучасних дослідженнях дитячо-батьківської взаємодії. Вітчизняні дослідники наголошують на важливості емоційного контакту між батьками й дітьми як чинника формування соціально прийнятних моделей поведінки, зокрема в конфліктних ситуаціях.

Незважаючи на наявність значного теоретичного напрацювання, у практичному аспекті потребують подальшого дослідження механізми впливу стилів сімейного виховання на вибір підлітками тих чи інших стратегій поведінки у конфлікті, що обумовлює актуальність обраної теми.

Метою роботи є виявлення особливостей впливу батьківсько-дитячих відносин на вибір підлітками стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Розкрити психологічні особливості підліткового віку та вплив сімейного виховання на особистість підлітка.
2. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення батьківсько-дитячих відносин.
3. Охарактеризувати поняття, види та чинники конфліктної поведінки підлітків.
4. Провести емпіричне дослідження стилів батьківського виховання та стратегій поведінки підлітків у конфлікті.
5. Проаналізувати отримані результати й надати психологічні рекомендації щодо гармонізації батьківсько-дитячих відносин.

Об'єкт дослідження — батьківсько-дитячі відносини в період підліткового віку.

Предмет дослідження — взаємозв'язок між стилями батьківського виховання та стратегіями поведінки підлітків у конфліктних ситуаціях.

Методи дослідження. Для реалізації мети та завдань дослідження були використані такі методи: теоретичний аналіз наукових джерел; метод спостереження; анкетування; психодіагностичні методики К. Томаса для визначення стилю поведінки в конфліктних ситуаціях [11] та методика «Діагностика рівня конфліктності особистості» для виявлення схильностей до конфліктів) [10] авторське анкетування впливу батьківсько-дитячих відносин на обрання підлітками стратегії поведінки у конфлікті, статистичний аналіз даних (кореляційний аналіз, рангове співвідношення).

Практична значущість одержаних результатів полягає в можливості застосування висновків дослідження у роботі практичних психологів, педагогів, соціальних працівників та батьків для запобігання деструктивній поведінці підлітків у конфліктних ситуаціях. Розроблені рекомендації можуть бути використані у програмах сімейного консультування та шкільної профілактики.

База дослідження. Емпіричне дослідження було проведено на базі Львівської середньої загальноосвітньої школи № 50 серед учнів 8–9 класів. У дослідженні взяли участь 30 підлітків віком 13–15 років.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (який налічує 23 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи становить 61 сторінки друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН І КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

1.1. Психологічні особливості підліткового віку та вплив сімейного виховання

Підлітковий вік (11–18 років) є критичним етапом у формуванні особистості, що супроводжується глибокими психологічними, емоційними та соціальними трансформаціями. Цей період характеризується не лише фізіологічними змінами, але й переосмисленням власного «Я», пошуком ідентичності та нових форм соціальної взаємодії.

У науковій літературі підлітковий вік розглядається як період активного формування Я-концепції. Зокрема, вказується на такі провідні особливості психічного розвитку:

- Фізіологічна перебудова організму. Статеве дозрівання викликає суттєві ендокринні зміни, що впливають на психоемоційний стан підлітка. Підвищується збудливість нервової системи, що часто призводить до імпульсивності, емоційної нестабільності та афективних реакцій.
- Когнітивна активізація. Відбувається перехід від конкретно-операційного до формально-логічного мислення (Ж. Піаже), зростає здатність до абстрагування, гіпотетико-дедуктивного мислення, аналізу моральних дилем. Підлітки активно формують власну картину світу, демонструючи прагнення до інтелектуальної автономії.
- Потреба в самостійності та автономії. Підліток дистанціюється від батьківської опіки, прагнучи до самовираження, прийняття самостійних рішень, що нерідко викликає конфлікти із значущими дорослими.

- Емоційна вразливість та амбівалентність. Цей період позначений суперечливістю почуттів, коливанням настрою, що поєднується з підвищеною потребою в підтримці та прийнятті з боку референтної групи.

- Формування ідентичності. Відповідно до теорії етапів психосоціального розвитку Е. Еріксона, основним завданням цього віку є вирішення конфлікту «ідентичність – рольова плутанина», що визначає успішність подальшої соціалізації.

- Посилення впливу соціального середовища. Домінуючим референтним середовищем стають однолітки. Саме в межах цієї взаємодії підлітки експериментують із соціальними ролями, навчаються нормам поведінки, формують міжособистісні стосунки.

Ці особливості створюють умови для потенційних конфліктів у родині, особливо якщо батьки не адаптують свої виховні стратегії до змін, що відбуваються з їхніми дітьми.

Сімейне середовище є ключовим фактором у формуванні особистості підлітка. Стиль батьківського виховання, емоційна атмосфера в родині та характер взаємин між батьками та дітьми суттєво впливають на розвиток самосвідомості, самооцінки та соціальних навичок підлітка.

Сім'я є провідним мікросоціальним інститутом первинної соціалізації дитини, а в підлітковому віці — ключовим фактором регуляції емоційної стабільності, формування системи цінностей, стилю спілкування та поведінкових патернів. Вплив родинного виховання визначається насамперед такими змінними:

- Стиль батьківського виховання. Згідно з класифікацією Д. Баумрінда та її послідовників, виділяють чотири основні стилі:

- Авторитетний (демократичний) — поєднує високий рівень контролю з емоційною підтримкою, сприяє розвитку емоційної зрілості, саморегуляції, адекватної самооцінки.

- Авторитарний — передбачає жорсткий контроль і низький рівень підтримки, що асоціюється з підвищеним рівнем тривожності, протестними реакціями та агресивністю.

- Ліберально-потакаючий — характеризується низьким рівнем вимог, надмірною емоційною залученістю батьків, що може зумовлювати труднощі з дотриманням соціальних норм.

- Ігноруючий або байдужий — супроводжується дефіцитом як контролю, так і уваги, та вважається найменш ефективним у довгостроковій перспективі.

- Комунікативна культура сім'ї. Відкрите, емпатійне, діалогічне спілкування сприяє формуванню у підлітка впевненості у собі, знижує рівень конфліктності та сприяє розвитку довіри.

- Сімейна атмосфера. Психологічний клімат у родині (рівень емоційної підтримки, наявність або відсутність насильства, стабільність взаємин між батьками) істотно впливає на рівень психологічного благополуччя підлітка.

- Батьківські очікування та моделі поведінки. Нереалістичні або надмірні очікування можуть спричинити підвищений рівень стресу та формування перфекціоністських установок. Водночас, позитивне моделювання (тобто демонстрація конструктивної поведінки) має значно більший вплив, ніж вербальні настанови.

Дослідження в Іспанії показали, що підлітки з родин з авторитарним або відстороненим стилем виховання частіше демонструють агресивну поведінку, тоді як ті, хто виховується в авторитетному або потуральному стилі, мають кращу соціальну адаптацію та менше схильні до насильства [22].

Міжнародні дослідження підтверджують важливість стилю виховання у формуванні поведінки підлітків:

- У США дослідження показали, що підлітки, які відчують емоційну підтримку з боку батьків, менш схильні до ризикованої поведінки та мають кращі навички вирішення конфліктів.

- У країнах Південної Європи, таких як Іспанія та Італія, потуральний стиль виховання, що поєднує емоційну близькість з низьким контролем, асоціюється з нижчим рівнем агресії та вищим рівнем соціальної компетентності у підлітків.

- Дослідження в Канаді виявили, що підлітки, які відчують надмірний психологічний контроль з боку батьків, частіше демонструють антисоціальну поведінку та мають проблеми з адаптацією в соціумі [23].

Підлітковий вік є періодом інтенсивного особистісного розвитку, під час якого сімейне виховання відіграє ключову роль у формуванні поведінкових стратегій. Розуміння психологічних особливостей підлітків та адаптація стилів виховання до їхніх потреб сприяє зменшенню конфліктності та підтримці гармонійних батьківсько-дитячих взаємин. Міжнародний досвід підтверджує, що емоційна підтримка, відкритість до діалогу та повага до думки підлітка є запорукою гармонійного розвитку особистості та ефективного вирішення конфліктів.

1.2. Теоретичні підходи до вивчення батьківсько-дитячих відносин

Батьківсько-дитячі відносини є фундаментальним елементом психологічного розвитку особистості та соціалізації дитини. Різноманіття теоретичних підходів до їх вивчення відображає складність і багатогранність цього феномену. Нижче розглянуто основні теоретичні концепції, які формують сучасне розуміння батьківсько-дитячих взаємин.

Психоаналітична теорія, започаткована З. Фрейдом, розглядає батьківсько-дитячі відносини як ключові для формування особистості. Анна Фрейд та М. Малер доповнили цей підхід, акцентуючи увагу на процесах

сепарації та індивідуалізації, які відбуваються в ранньому дитинстві. Ці процеси визначають здатність дитини до автономії та формування стабільної ідентичності.

Теорія об'єктних відносин - цей підхід, представлений Мелані Кляйн та Дональдом Віннікоттом, зосереджується на внутрішніх образах значущих інших, які формуються в дитинстві. Ці образи, або "внутрішні об'єкти", впливають на подальші міжособистісні стосунки та емоційне функціонування особистості. Якість ранніх взаємодій з батьками визначає характер цих внутрішніх об'єктів, що, в свою чергу, впливає на здатність до формування здорових стосунків у дорослому житті.

Джон Боулбі, засновник теорії прив'язаності, стверджував, що емоційні зв'язки між дитиною та батьками є критичними для її соціального та емоційного розвитку. Мері Ейнсворт розширила цю теорію, виділивши типи прив'язаності: безпечна, тривожна, унікальна та дезорганізована. Ці типи формуються на основі досвіду взаємодії з батьками та впливають на подальші стосунки дитини з іншими людьми.

Біхевіористичний підхід, представлений Б. Скіннером, розглядає поведінку як результат навчання через підкріплення. Альберт Бандура, в рамках соціально-навчальної теорії, підкреслював роль спостереження та моделювання в навчанні. Діти засвоюють поведінкові патерни, спостерігаючи за батьками та іншими значущими дорослими, що впливає на їх соціалізацію та розвиток.

Урі Бронфенбреннер запропонував екологічну модель розвитку, яка розглядає дитину в контексті систем взаємодіючих середовищ: мікросистеми (сім'я, школа), мезосистеми (взаємодія між мікросистемами), екзосистеми (соціальні структури, які опосередковано впливають на дитину) та макросистеми (культурні та соціальні норми). Цей підхід підкреслює важливість взаємозв'язку між різними рівнями середовища в розвитку дитини.

Рональд Ронер розробив теорію міжособистісного прийняття-відторгнення (IPARTheory), яка досліджує вплив сприйняття дитиною прийняття або відторгнення з боку батьків на її психологічне благополуччя. Ця теорія підкреслює універсальність впливу батьківської любові та прийняття на розвиток особистості, незалежно від культурного контексту.

Гуманістичні психологи, такі як К. Роджерс та А. Маслоу, акцентують увагу на важливості безумовного прийняття та емпатії у взаєминах між батьками та дітьми. Ці елементи сприяють формуванню позитивної самооцінки, самореалізації та емоційного благополуччя дитини.

Системна теорія розглядає сім'ю як цілісну систему, де кожен член впливає на інших. Структурна сімейна терапія, розроблена Сальвадором Мінухіним, підкреслює важливість чітких меж та ролей у сімейній системі для забезпечення здорового функціонування та розвитку дитини.

Різноманіття теоретичних підходів до вивчення батьківсько-дитячих відносин відображає складність та багатогранність цього феномену. Кожен підхід надає унікальні інструменти для розуміння та аналізу взаємин між батьками та дітьми, що є надзвичайно важливим для практичної психології, педагогіки та соціальної роботи.

1.3. Особливості конфліктної поведінки підлітків: поняття, види, чинники

Аналіз сутності та характеристик конфлікту є важливим етапом у дослідженні соціальних відносин, оскільки він дозволяє краще зрозуміти механізми виникнення і розвитку різноманітних суперечностей у взаємодії людей. Для чіткого розуміння конфлікту необхідно виділити його основні ознаки та умови, що ведуть до його виникнення.

Основною рисою конфлікту є наявність протилежно спрямованих мотивів, які становлять основу для конфронтації сторін. Ці мотиви можуть бути представлені через різні потреби, інтереси, цілі, ідеали, погляди або

оцінки. Зіткнення таких протилежностей, що відбуваються між індивідами чи групами, стають основою для розвитку конфлікту. Таким чином, конфлікт виникає як результат прагнення до досягнення різних цілей або інтересів, що є взаємно несумісними.

Слово «конфлікт» походить від латинського «conflictus», що означає зіткнення чи сутичку, що символізує активне протиборство сторін. У науковій літературі зустрічаються різні визначення цього явища, що відображають різні аспекти його сутності. Одні автори акцентують увагу на соціальному вимірі конфлікту, визначаючи його як відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, яке характеризується протиборством через протилежні мотиви (потреби, інтереси, ідеали, переконання тощо) чи судження (думки, оцінки, погляди) [9, с. 22]. Таке визначення підкреслює важливість внутрішніх розбіжностей у сприйнятті реальності різними сторонами.

Інші дослідники надають більш широке трактування конфлікту, визначаючи його як зіткнення протилежних інтересів, позицій або цілей у процесі соціальної взаємодії [9, с. 33]. Визначення акцентує на боротьбі за досягнення цілей і ресурсів, що є основною причиною виникнення напруження між сторонами.

У контексті соціальних відносин конфлікт часто розглядається як невід'ємна складова міжособистісних і групових відносин, що відбиває складність та багатогранність людських взаємодій. Напруження, що виникає в результаті зіткнення протилежних інтересів, може супроводжуватися не лише моральними чи психологічними збитками, але й матеріальними та фізичними втратами. Це відображає складність і різноманіття наслідків, які можуть виникати в результаті конфлікту.

Примуш М. визначає конфлікт як відносини між суб'єктами соціальної взаємодії, які супроводжуються протиборством, що виникає через наявність протилежних мотивів або суджень [17, с. 24]. Це визначення підкреслює соціальну природу конфлікту, в якому важливим є не лише

виникнення розбіжностей, але й процес взаємодії, що призводить до активного протиборства.

З точки зору Лепейко Т. та Миронової О., конфлікт є результатом протиріччя, яке виникає між людьми в процесі вирішення соціально-виробничих чи особистих питань. Автори також зазначають, що конфлікт може розглядатися як боротьба за цінності, владу чи ресурси, де метою є нейтралізація чи знищення суперника [3; 5, с. 112]. Таке визначення зосереджує увагу на мотивах боротьби, що пов'язані з прагненням до влади та ресурсів, і розглядає конфлікт як акт активної боротьби за ці ресурси.

Згідно з визначенням Яхно Т.П., конфлікт — це боротьба за цінності та ресурси, де метою є не лише досягнення своїх цілей, але й нейтралізація чи знищення опонента. Така позиція орієнтується на об'єктивні ресурси як основу конфліктної боротьби [21].

Всі ці визначення підтверджують, що конфлікт є багатограним явищем, яке може мати різні форми прояву в залежності від контексту і соціальних умов. Його виникнення завжди пов'язане з розбіжностями в інтересах, цілях, судженнях та поглядах учасників взаємодії, що призводить до напруженості та боротьби за досягнення своїх інтересів (табл.1.1)

Таблиця 1.1

Наукові підходи до дефініції поняття «конфлікт»

Автори	Дефініція конфлікту
Примуш М.	Конфлікт як стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, що характеризуються протиборством через наявність протилежних мотивів, потреб, інтересів, цілей, ідеалів чи переконань.
Лепейко Т., Миронова О.	Конфлікт як протиріччя, що виникає між людьми в процесі вирішення соціально-виробничих чи особистих питань.
	Конфлікт як боротьба за цінності, владу та ресурси, де метою є нейтралізація, збиток чи знищення супротивника.
Лепейко Т., Миронова О.	Конфлікт як зіткнення інтересів, яке є невід'ємною складовою людських відносин.

Дуткевич Т., Миронова О., Мазоренко О.	Конфлікт як суперечність, яку людина сприймає як важливу життєву проблему, що вимагає розв'язання та стимулює активність.
Лепейко Т., Миронова О.	Конфлікт як стикання протилежно спрямованих цілей, інтересів та думок між людьми.

Сутність конфліктів привертала увагу науковців ще з давніх часів, і, хоча основні підходи до розуміння цього явища змінювалися, вони і досі відображають широкий спектр думок. На ранніх етапах розвитку науки про управління прихильники школи «людських відносин» трактували конфлікт як негативне явище, яке слід уникати. Вони вважали, що суперечності між цілями індивідуумів і організацією, між лінійними та функціональними ланками, а також між повноваженнями та можливостями посадових осіб є ознакою неефективної діяльності організації та управлінської системи. Згідно з їхніми поглядами, конфлікти не виникають у випадку гармонійних взаємовідносин між членами організації.

Сучасні погляди на конфлікти набагато більш гнучкі. Вважається, що навіть в умовах ефективного управління конфлікти можуть бути не тільки можливими, а й бажаними. Звичайно, конфлікти не завжди мають позитивний характер. В окремих випадках вони можуть заважати задоволенню потреб індивідуума чи досягненню цілей організації. Проте часто конфлікти виступають важливим механізмом виявлення різноманітних поглядів, що допомагає отримати додаткову інформацію та пропонує альтернативи вирішення проблем. Це сприяє підвищенню ефективності процесу групового прийняття рішень, даючи можливість кожному задовольнити власні потреби в умовах поваги та контролю. Зрештою, це може призвести до кращого виконання планів, стратегій та проєктів, оскільки різні погляди на ці документи можуть бути обговорені ще до їхнього впровадження [4].

Галаган В.Я. вказує на чотири основні ознаки конфлікту, які характеризують його сутність та динаміку:

1. Усвідомлення сторонами протилежної спрямованості інтересів, мотивів і суджень сторін. Перша ознака конфлікту полягає в усвідомленні учасниками конфлікту протилежності їхніх інтересів, мотивів і поглядів. Це означає, що конфлікт стає очевидним тоді, коли сторони чітко розуміють, що їхні цілі, переконання або дії є взаємно неприпустимими або несумісними. Коли одна сторона усвідомлює, що її інтереси вступають у протиріччя з інтересами іншої сторони, виникає необхідність у конфронтації, що стає основою конфлікту [2].

2. Відкрите або приховане протиборство сторін, нанесення ними взаємних збитків. Друга ознака конфлікту полягає у виникненні протиборства, яке може бути як відкритим, так і прихованим. Це протистояння проявляється через взаємні пошкодження, негативні дії або навіть агресію, спрямовану на шкоду іншій стороні. Протиборство може бути виражене як у відкритих формах (словесна агресія, фізичне насильство), так і в прихованих (маніпуляції, інформаційні війни, саботаж). У будь-якому випадку, конфлікт створює ситуацію, в якій кожна зі сторін намагається нанести збитки іншій [2].

3. Психологічна напруженість, наявність негативних емоцій стосовно іншої сторони. Третя ознака конфлікту — це наявність психологічної напруги та емоційного напруження між сторонами. Важливою характеристикою є наявність негативних емоцій, таких як агресія, злість, ненависть або страх, які супроводжують взаємодію учасників конфлікту. Ці емоції можуть призвести до того, що конфлікт переростає в емоційну боротьбу, де об'єктивні причини конфлікту відходять на другий план, а почуття домінують. Психологічна напруга робить конфлікт більш складним і важким для розв'язання [2].

4. Втягування учасників у конфліктну взаємодію, що ускладнює її припинення. Четверта ознака полягає у втягуванні учасників конфлікту у взаємодію, що ускладнює можливість припинення конфлікту. Зазначено, що навіть якщо одна зі сторін намагається зупинити конфлікт або прийти до

компромісу, інша сторона може активно чинити опір. В результаті конфлікт стає більш заплутаним і важким для припинення, оскільки учасники не тільки не можуть домовитися, але й активно залучають нових учасників або використовують різні методи боротьби, що продовжує і загострює ситуацію [2].

Шандор Ф. виділяє кілька основних причин виникнення конфліктів: обмеженість ресурсів, необхідних для розподілу; взаємозалежність виконуваних функцій або завдань; різниця в цілях; суперечності в уявленнях і цінностях; різниця в манерах поведінки, досвіді, рівні освіти тощо; погані комунікації. Найбільш поширеними причинами конфліктів є реальна загроза незадоволення або обмеження інтересів суб'єкта; помилкове приписування певної позиції, що суперечить інтересам суб'єкта; психологічна несумісність учасників [20, с.68].

На нашу думку, конфлікти, зазвичай, виникають через обмеженість ресурсів, протиріччя у цілях, незадоволені потреби, а також через різницю в цінностях та переконаннях учасників. Цей феномен може мати різні форми та ступені вираженості — від дрібних суперечок до масштабних соціальних рухів. Конфлікт може охоплювати різні сфери взаємодії: індивідуальні, міжособистісні, міжгрупові та міжорганізаційні. Також конфлікти можуть бути результатом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, таких як комунікаційні бар'єри, непорозуміння або соціальні та економічні нерівності [6].

Конфлікти виконують різноманітні функції в соціальних системах (рис.1.1).

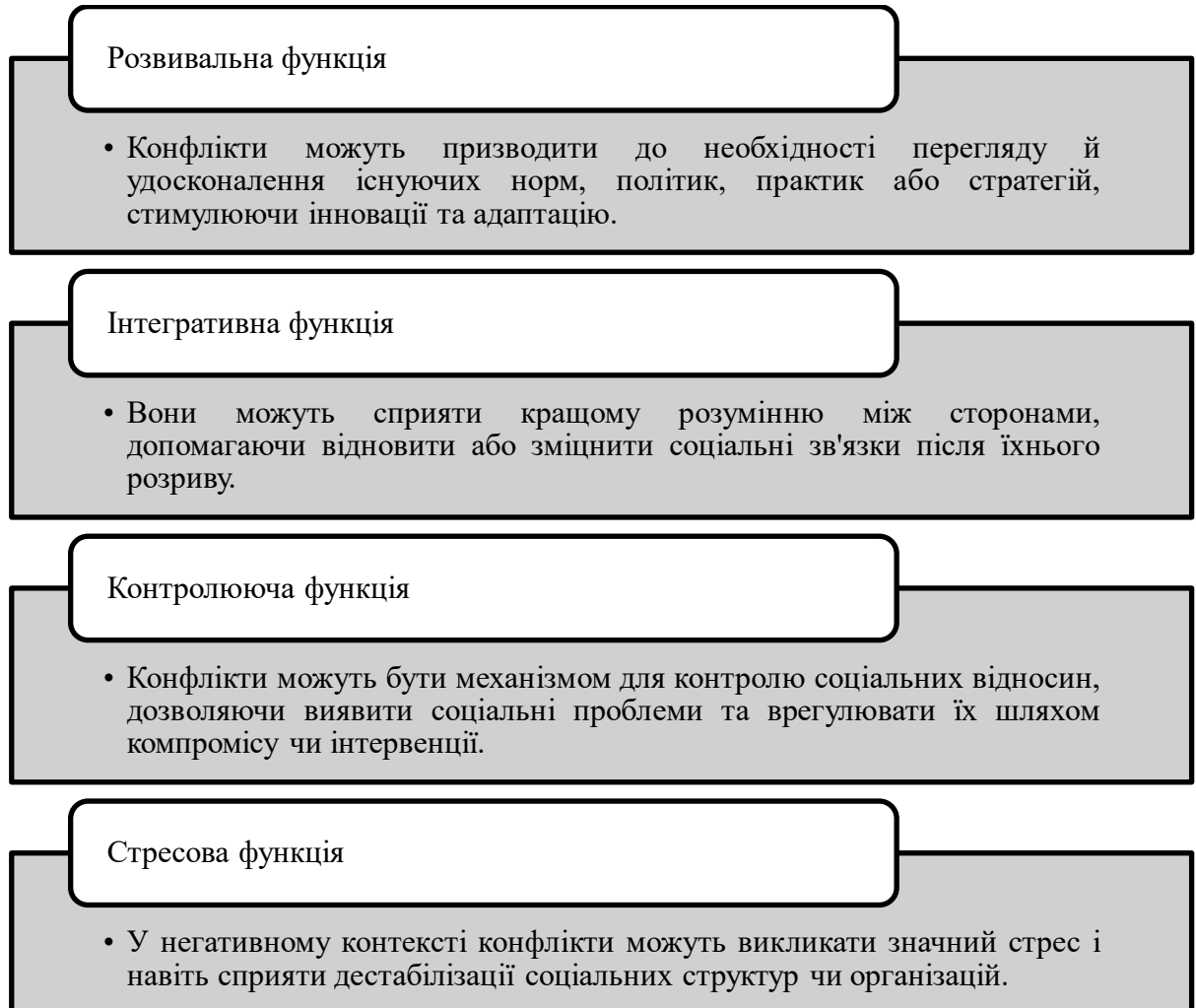

Рис.1.1 Функції конфліктів в соціальних системах

Натомість дослідник Мигалець О.І. визначає кілька функцій конфлікту, що поділяються на дві основні групи: матеріальні та духовні. Крім того, автор виокремлює ряд інших функцій, таких як сигнальна, інформаційна, диференційна та динамічна (рис.1.2)

Матеріальна функція конфлікту

- Матеріальна функція конфлікту проявляється в тому, що конфлікти, зокрема юридичні, часто пов'язані з економічною стороною життя суспільства. Це включає матеріальні інтереси, користь або, навпаки, втрати, що виникають у результаті конфлікту.

Духовна функція конфлікту

- Духовна функція конфлікту полягає в його здатності стимулювати зміни у духовній сфері суспільства. Через соціальні конфлікти можуть руйнуватися старі норми, цінності та ідеали, що були характерні для попередніх періодів.

Сигнальна функція конфлікту

- Сигнальну функцію конфлікту можна порівняти з фізіологічною роллю болю в організмі. Як біль сигналізує про проблему в організмі, так і соціальний конфлікт вказує на необхідність термінових дій для усунення причин суспільного напруження.

Інформаційна функція конфлікту

- Інформаційна функція є ширшою за сигнальну, оскільки вона не лише свідчить про наявність соціальних проблем, але й дає значну кількість інформації про причини конфлікту. Поглиблене вивчення ходу конфліктної ситуації може дати чітке розуміння про чинники, що призвели до конфлікту, а також допомогти у вивченні суспільних процесів та їх динаміки

Диференційна функція конфлікту

- Диференційна функція відображає процес соціальної диференціації, що виникає під впливом конфлікту. Конфлікти часто призводять до змін і руйнування старих соціальних структур, що сприяє розвитку соціальної поляризації.

Динамічна функція конфлікту

- Динамічна функція конфлікту відображає його здатність стимулювати соціальні зміни. Конфлікт може сприяти швидшому розвитку суспільства, змушуючи його рухатися до змін у соціальних структурах. У цьому контексті конфлікт можна розглядати як рушійну силу соціальних змін, що є важливою рисою неомарксистських підходів, де класова боротьба та соціальна революція виступають основними механізмами розвитку суспільства.

Рис.1.2. Функції конфлікту за Мигальцем О.І.

Джерело: складено на основі [12]

Конфліктна поведінка у підлітковому віці не є випадковим явищем, а має певні закономірності, пов'язані із віковими та соціальними чинниками. Підлітковий вік характеризується кризовістю розвитку, що виявляється у внутрішньому прагненні до самоствердження, зростанні критичності до авторитетів, потребі в незалежності, що часто супроводжується порушенням нормативних моделей поведінки. Такі зміни створюють

передумови до виникнення конфліктів як у сфері дитячо-батьківських відносин, так і в шкільному середовищі чи в колі однолітків.

Загалом у психології конфліктну поведінку поділяють на кілька основних видів, залежно від спрямованості та характеру взаємодії учасників:

- Агресивна поведінка — супроводжується виявами фізичної чи вербальної агресії, спрямованої на домінування чи нанесення шкоди іншій особі. У підлітків така поведінка часто є реакцією на фрустрацію, відчуття несправедливості або ігнорування з боку значущих дорослих.
- Пасивно-агресивна поведінка - проявляється у вигляді мовчазного опору, уникання відповідальності, демонстративного ігнорування або саботажу, що є непрямим способом вираження незадоволення.
- Адаптивна поведінка — передбачає використання соціально прийнятних стратегій вирішення конфлікту, таких як компроміс, співпраця, діалогічність. Формування таких моделей поведінки значною мірою залежить від виховного впливу батьків, соціального досвіду та рівня розвитку емоційного інтелекту.
- Деструктивна поведінка — включає форми поведінки, які спричиняють шкоду як особистості підлітка, так і його соціальному оточенню.

Формування конкретної моделі конфліктної поведінки зумовлюється низкою чинників, які умовно можна поділити на внутрішні (індивідуально-психологічні) та зовнішні (соціальні та середовищні).

До внутрішніх чинників належать:

- тип темпераменту та особливості характеру;
- рівень розвитку емоційної регуляції;
- наявність акцентуацій особистості;
- самооцінка та рівень домагань;
- досвід попередніх конфліктів.

До зовнішніх чинників зараховують:

- стиль сімейного виховання (авторитарний, демократичний, ліберальний тощо);
- якість дитячо-батьківських стосунків;
- наявність емоційної підтримки з боку дорослих;
- вплив однолітків і мікросоціального середовища;
- педагогічний стиль учителів та шкільного колективу.

Таким чином, конфліктна поведінка підлітків є складним багатофакторним явищем, що вимагає системного підходу до її аналізу. Адекватне розуміння причин і механізмів її формування дозволяє не лише здійснювати ефективну психолого-педагогічну підтримку, а й попереджати розвиток деструктивних тенденцій у поведінці підлітків на ранніх етапах.

Висновки до першого розділу

Підлітковий вік характеризується інтенсивними фізіологічними, психологічними та соціальними змінами, що обумовлюють підвищену емоційну чутливість, прагнення до самостійності та водночас потребу у підтримці з боку близького оточення.

Вплив сімейного виховання є визначальним фактором у формуванні психологічного благополуччя підлітків, їх здатності до саморегуляції та соціальної адаптації. Аналіз теоретичних підходів до вивчення батьківсько-дитячих відносин засвідчує, що різні психологічні концепції — від теорії прив'язаності до системного підходу — підкреслюють багатовимірний характер цих взаємин і їхній вплив на особистісний розвиток дитини.

Особливу увагу приділено конфліктній поведінці підлітків, яка виступає як складний феномен, що має різноманітні прояви і формується під впливом внутрішніх психологічних особливостей та зовнішніх чинників, зокрема сімейного середовища, соціального оточення та індивідуальних рис особистості.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ МІЖ СТИЛЯМИ БАТЬКІВСЬКОГО ВИХОВАННЯ ТА КОНФЛІКТНИМИ СТРАТЕГІЯМИ ПІДЛІТКІВ

2.1. Організація та методика дослідження

Тема дослідження присвячена вивченню впливу стилів поведінки у конфліктних ситуаціях на міжособистісне спілкування, з особливим акцентом на різноманітні стратегії вирішення конфліктів та їхній вплив на ефективність комунікації у різних соціальних групах. Метою дослідження є розкриття психологічних чинників, що визначають вибір підлітками певної стратегії поведінки у конфліктах, а також з'ясування особливостей впливу цих стратегій на динаміку соціальної взаємодії.

Дослідження проведено у кілька етапів. На підготовчому етапі було здійснено системний аналіз наукової літератури з проблематики конфліктології та стилів поведінки у конфліктних ситуаціях, визначено теоретичні засади дослідження та розроблено структуру анкети для авторського опитування.

На етапі збору даних респонденти пройшли тестування за методикою К. Томаса для визначення домінуючого стилю поведінки у конфлікті, що включає п'ять основних стилів: суперництво, співпраця, компроміс, уникнення та пристосування [11]. Також було використано методику «Діагностика рівня конфліктності особистості» для виявлення схильності до конфліктних ситуацій [10]. Для глибшого розуміння впливу батьківсько-дитячих відносин на обрання підлітками стратегії поведінки у конфлікті проведено авторське опитування, що містить запитання відкритого та закритого типів.

Зібрані дані піддали комплексному аналізу із застосуванням статистичних методів, що дозволило виявити взаємозв'язки між рівнем конфліктності особистості та вибором стилю поведінки у конфліктних ситуаціях.

Інтерпретація результатів дала змогу сформулювати висновки щодо характеру впливу стилів поведінки у конфліктах на міжособистісне спілкування. На основі отриманих даних розроблено практичні рекомендації для підвищення ефективності управління конфліктами у соціальних та організаційних структурах.

Методика К. Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації» є надійним інструментом для класифікації поведінкових реакцій підлітків у конфлікті, що допомагає оцінити переваги і недоліки кожного стилю у контексті міжособистісної взаємодії. Методика «Діагностика рівня конфліктності особистості» забезпечує об'єктивну оцінку готовності індивіда до участі у конфліктах та вибору способів їх подолання. Авторське опитування доповнює ці інструменти, дозволяючи врахувати індивідуальні особливості та суб'єктивне ставлення учасників дослідження.

Вибірка дослідження включала 30 респондентів, які відрізняються за віком, соціальним статусом та професійною діяльністю. Така різноманітність забезпечує всебічний аналіз взаємозв'язку між індивідуальними характеристиками учасників та їхньою поведінкою у конфліктних ситуаціях, що сприяє отриманню об'єктивних і репрезентативних результатів.

Таким чином, дослідження підтверджує значний вплив батьківсько-дитячих відносин на формування вибору стратегії поведінки у конфлікті підлітками, що має важливе значення для психологічної підтримки, профілактики девіантної поведінки та покращення ефективності міжособистісної комунікації.

2.2. Аналіз результатів дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на поведінку підлітків у конфлікті

Першим етапом дослідження було проведено авторське анкетування, спрямоване на дослідження впливу батьківсько-дитячих відносин на обрання підлітками стратегії поведінки у конфлікті ($n = 30$) (додаток Г). Анкетування проводилося серед 30 підлітків віком від 14 до 17 років. Метою було з'ясування характеру батьківсько-дитячих відносин та їхнього впливу на вибір стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях.

1. Сімейний стан батьків

- Повна сім'я – 18 респондентів (60%)
- Розлучені батьки – 6 респондентів (20%)
- Один із батьків відсутній – 6 респондентів (20%)

Таким чином, лише 60% підлітків виховуються у повних сім'ях, що може бути важливим фактором для аналізу стабільності батьківської підтримки.

2. Характер стосунків з матір'ю

- Дуже теплі, підтримуючі – 12 осіб (40%)
- Загалом хороші, але з непорозуміннями – 8 осіб (26,7%)
- Напружені, з конфліктами – 8 осіб (26,7%)
- Нейтральні – 2 особи (6,6%)

Значна частка підлітків (40%) відзначає високу емоційну підтримку з боку матері, що корелює з вибором активних стратегій поведінки у конфліктах. Натомість респонденти з напруженими чи нейтральними стосунками частіше схильються до уникання або підкорення.

3. Рівень підтримки батьків у складних ситуаціях

- Завжди – 8 осіб (26,7%)
- Часто – 9 осіб (30%)
- Іноді – 9 осіб (30%)
- Рідко – 4 особи (13,3%)

Сукупно 56,7% респондентів отримують часту або постійну підтримку з боку батьків, що свідчить про відносно високий рівень залучення батьків у життя підлітків.

4. Обрана стратегія поведінки у конфлікті

- Активне вирішення конфлікту (діалог, компроміс) – 19 респондентів (63,3%)

- Вираження емоцій (вибухова реакція) – 3 респонденти (10%)
- Уникання (замовчування, ізоляція) – 5 респондентів (16,7%)
- Підкорення – 3 респонденти (10%)
- Ігнорування – 2 респонденти (6,7%)

Більшість підлітків обирають активні стратегії подолання конфлікту, що є позитивним свідченням сформованих навичок соціальної взаємодії. Інші стратегії (уникання, підкорення, ігнорування) переважають серед тих, хто не отримує достатньої підтримки в сім'ї або характеризує батьківсько-дитячі стосунки як напружені.

5. Чи впливають батьки на вибір стратегії поведінки у конфлікті?

- Так, дуже сильно – 18 осіб (60%)
- Так, дещо впливають – 8 осіб (26,7%)
- Не впливають – 4 особи (13,3%)

86,7% підлітків визнають вплив батьків на свою поведінку в конфліктних ситуаціях, що підтверджує важливість родинного чинника у формуванні навичок соціальної взаємодії.

6. Чи навчали батьки способам подолання конфліктів?

- Так – 20 осіб (66,7%)
- Частково – 6 осіб (20%)
- Ні – 4 особи (13,3%)

Таким чином, дві третини опитаних зазначили, що отримували від батьків прямі поради або моделі поведінки у конфліктних ситуаціях.

Результати опитування свідчать, що якісні батьківсько-дитячі відносини, зокрема емоційна підтримка та безпосередня участь батьків у

вихованні, істотно впливають на вибір конструктивних стратегій поведінки у конфлікті. У підлітків, які мають теплі стосунки з батьками та отримують стабільну підтримку, домінує модель активного вирішення конфліктів (63,3%). Натомість ті, хто виховується в неповних або емоційно віддалених сім'ях, частіше демонструють пасивні або деструктивні стратегії (уникання, підкорення, ігнорування).

Наступним етапом дослідження було проведення тестування за методикою «Діагностика рівня конфліктності особистості», що дозволило визначити рівні конфліктності респондентів на основі отриманих балів (табл. 2.1) і глибше проаналізувати індивідуальні особливості, які впливають на поведінку в конфліктних ситуаціях.

Наступним етапом дослідження було проведення тестування за методикою «Діагностика рівня конфліктності особистості». Після обробки результатів анкетування респондентів ($n = 30$) було здійснено розрахунок сумарної кількості балів, на підставі чого визначено рівень конфліктності кожної особи. Результати подано в узагальненому вигляді (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Рівні конфліктності за результатами тестування ($n = 30$)

Рівень конфліктності	Кількість респондентів	Частка, %
Низький (14–20 балів)	0	0,0
Нижче середнього (21–23 бали)	2	6,7
Дещо нижче середнього (24–26 балів)	6	20,0
Середній (27–29 балів)	9	30,0
Дещо вище середнього (30–32 бали)	5	16,7
Вище середнього (33–35 балів)	6	20,0
Високий (36 балів і більше)	2	6,7

На підставі отриманих результатів встановлено, що в досліджуваній вибірці не виявлено респондентів із дуже низьким рівнем конфліктності. Це може свідчити про відсутність серед учасників дослідження осіб із мінімальною схильністю до конфліктних ситуацій.

Найменшу частку (6,7%) становлять особи з рівнем конфліктності нижче середнього (21–23 бали). Ці респонденти, імовірно, демонструють схильність до уникнення конфліктів та прагнення до гармонійних взаємин.

Більшу частку (20,0%) становлять респонденти з дещо нижчим за середній рівнем конфліктності (24–26 балів). Для цієї категорії характерна помірна конфліктність, що може виникати в окремих ситуаціях, однак зазвичай такі особи прагнуть підтримувати стабільні міжособистісні зв'язки.

Найбільша кількість респондентів (30,0%) продемонструвала середній рівень конфліктності (27–29 балів), що свідчить про наявність збалансованої здатності реагувати на конфліктогенні фактори. Такі особи потенційно здатні конструктивно вирішувати суперечності, не порушуючи соціальної взаємодії.

До групи з дещо підвищеним рівнем конфліктності (30–32 бали) належить 16,7% опитаних. Їхня конфліктність пов'язана з вираженим прагненням до захисту власних інтересів, що, втім, не виключає конструктивної взаємодії.

Ще 20,0% респондентів мають рівень конфліктності вище середнього (33–35 балів). Вони можуть частіше вступати у суперечності, що потребує підвищеної уваги з боку керівників або фахівців із психологічного супроводу.

Нарешті, 6,7% респондентів (2 особи) виявили високий рівень конфліктності (36 балів і більше). Це свідчить про схильність до частих конфліктів, що може мати негативний вплив на атмосферу в колективі. Для таких осіб доцільним є впровадження індивідуальних психокорекційних заходів, зокрема участь у тренінгах з емоційного самоконтролю та комунікаційної компетентності.

Узагальнюючи, варто зазначити, що переважна більшість респондентів (66,7%) продемонстрували рівень конфліктності в межах від «дещо нижче середнього» до «дещо вище середнього». Це свідчить про помірну схильність до конфліктних ситуацій, яка за належних умов може бути ефективно регульована засобами організаційної культури та комунікативної політики.

Остаточним етапом емпіричного дослідження стало проведення психодіагностичного тестування за методикою К. Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації». У дослідженні взяли участь 30 респондентів. На підставі отриманих результатів було складено зведену таблицю, яка відображає частотний розподіл переважних стилів поведінки у конфліктних ситуаціях серед учасників (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Результати тестування стилів поведінки в конфліктних ситуаціях
(методика К. Томаса)

Учень	Суперництво (А)	Співпраця (В)	Компроміс (С)	Уникнення (D)	Пристосування (Е)	Сума балів
1	3	1	2	4	5	15
2	2	4	3	1	5	15
3	4	2	3	5	1	15
4	1	5	4	3	2	15
5	3	2	1	5	4	15
6	4	3	2	1	5	15
7	5	4	3	2	1	15
8	2	1	5	4	3	15
9	3	5	4	2	1	15
10	1	4	5	3	2	15
11	5	2	1	4	3	15
12	4	1	3	5	2	15
13	2	3	5	4	1	15
14	3	4	1	2	5	15
15	4	5	2	3	1	15
16	5	3	4	2	1	15
17	3	2	1	5	4	15
18	2	4	3	1	5	15
19	1	5	4	3	2	15
20	4	2	3	5	1	15
21	3	4	2	1	5	15
22	2	1	5	4	3	15
23	4	5	3	2	1	15
24	1	4	5	3	2	15
25	5	3	1	4	2	15
26	3	2	4	5	1	15
27	2	5	3	4	1	15
28	1	3	2	5	4	15
29	5	4	1	2	3	15
30	4	1	5	3	2	15

Після обробки результатів тестування було здійснено підсумовування балів за кожним стилем поведінки в межах усієї вибірки. Такий підхід дозволяє виявити домінантні тенденції у стилях поведінки респондентів під час конфліктних ситуацій.

Аналіз отриманих даних засвідчив, що стиль суперництва (А) набрав найбільшу суму балів серед усіх стилів. Це свідчить про яскраво виражену схильність більшості респондентів до конкурентної моделі поведінки, яка характеризується орієнтацією на досягнення особистих цілей, навіть за рахунок інтересів інших. Така тенденція може вказувати на наявність високого рівня змагальності та потреби у відстоюванні власної позиції в групі.

Співпраця (В) виявилася другим за поширеністю стилем, що демонструє прагнення частини учасників до спільного пошуку взаємовигідних рішень та конструктивного розв'язання конфліктів. Такий підхід сприяє формуванню ефективної командної взаємодії та може бути основою для розвитку партнерських стратегій поведінки.

Компроміс (С) посів проміжну позицію, що вказує на бажання окремих респондентів досягти угоди шляхом взаємних поступок, з метою мінімізації конфліктних ситуацій. Водночас уникнення (D) та пристосування (Е) виявилися менш популярними серед респондентів. Це може свідчити про меншу схильність до уникнення протистояння або до підпорядкування інтересам інших, що за певних умов може бути як перевагою, так і обмеженням для ефективного функціонування колективу.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що домінування стилю суперництва серед респондентів є характерною особливістю досліджуваної вибірки, що вказує на зосередженість на власних інтересах і високий рівень конфліктної активності. Водночас значна частка співпраці свідчить про потенціал до конструктивного вирішення конфліктів у соціальній взаємодії. Для підвищення ефективності комунікацій у колективі доцільним є

розвиток навичок співпраці та компромісу як більш гнучких і продуктивних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях.

2.3. Узагальнення результатів та їх інтерпретація

Узагальнення даних емпіричного дослідження свідчить про тісний взаємозв'язок між характеристиками батьківсько-дитячих взаємин та вибором підлітками конкретних стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях. Отримані результати дозволяють виокремити кілька ключових висновків, що мають важливе значення для подальшого розвитку психологічної підтримки підлітків та розбудови програм сімейного консультування.

По-перше, аналіз сімейного стану респондентів показав, що 60 % підлітків виховуються у повних сім'ях, у той час як 40 % належать до неповних родин (розлучені батьки або самотній батько/мати). За нашими даними, саме підлітки з повних сімей (60 % вибірки) у більшості демонстрували теплі, підтримуючі стосунки з батьками (40 % мають дуже теплі стосунки з матір'ю та, ймовірно, аналогічні з батьком), що стало основою для розвитку активних стратегій поведінки у конфлікті. Так, 63,3 % (19 осіб) обрали стратегію активного вирішення конфлікту, що включає прагнення до діалогу й компромісу. Цей факт дозволяє стверджувати, що емоційна підтримка та якісний діалог у родині формують у підлітків упевненість у власних силах та готовність конструктивно спілкуватися з оточенням у складних ситуаціях. Натомість підлітки з неповних родин (40 % вибірки) демонстрували вищий рівень напруги у стосунках з батьками (26,7 % – напружені, 6,6 % – нейтральні взаємини з матір'ю), що корелювало з підвищеною схильністю до пасивних або деструктивних стратегій (унікання – 16,7 %, підкорення – 10 %, ігнорування – 6,7 %). Отже, відсутність стабільної батьківської підтримки посилює тривожність та знижує мотивацію до пошуку конструктивного розв'язання суперечок.

По-друге, частота батьківської підтримки в складних ситуаціях є вагомим предиктором вибору стратегій. Серед опитаних 26,7 % відзначили постійну підтримку, 30 % – часту, та 30 % – періодичну («іноді»). Тобто 56,7 % підлітків мають високий або середній рівень батьківської підтримки, що, своєю чергою, корелювало з нижчою конфліктністю (за результатами методики «Діагностика рівня конфліктності особистості» 26,7 % – нижче середнього та дещо нижче середнього рівні). У підлітків, які відчують стабільну емоційну підтримку, частіше спостерігався середній рівень конфліктності (30 %), що свідчить про помірковану реакцію на конфлікти та здатність до регуляції власних емоцій. Натомість група підлітків із «рідкою» підтримкою батьків (13,3 %) мала вищі показники конфліктності (20 % – вище середнього та 6,7 % – високий рівень), що підтверджує: низька залученість батьків у вирішення емоційно напружених ситуацій спричиняє посилення агресивних або унікальних реакцій.

По-третє, результати тестування за методикою К. Томаса чітко виявили домінування стилю суперництва (А) серед опитаних: сукупна кількість балів за цей стиль суттєво перевищує показники інших. Пояснення цьому можна знайти в характеристиках батьківського виховання. У тих родинах, де переважає авторитарний або неконсистентний стиль (26,7 % – напружені стосунки з матір'ю, 20 % – неповні сім'ї без вираженої емоційної підтримки), підлітки переймають модель поведінки, що акцентує увагу на власних інтересах і потребі домінувати у ситуації конфлікту. Разом із тим стиль співпраці (В) набрав другий результат, що свідчить про наявність у вибірці достатньої кількості підлітків із демократичним вихованням або сімей, де спостерігається баланс між вимогами та підтримкою (40 % – дуже теплі стосунки з матір'ю, 30 % – часта підтримка батьків). Це вказує на те, що демократичний стиль виховання сприяє формуванню стратегії співпраці: здатності до відкритого діалогу й пошуку взаємовигідного рішення. Дещо менш популярним виявився компроміс (С), хоча його показники демонструють готовність частини досліджуваних до взаємних поступок:

саме серед тих, хто оцінює стосунки в родині як «загалом хороші» (26,7 %), компромісна стратегія фігурує у 33,3 % випадків, що відповідає середньому рівню конфліктності (30 %). Наприкінці шкали виявилися уникання (D) та пристосування (E), які переважно притаманні підліткам із «нейтральними» або «напруженими» сімейними взаєминами.

У цілому, поєднання результатів усіх трьох інструментів (авторське опитування, «Діагностика рівня конфліктності особистості», методика К. Томаса) дає змогу виокремити такі загальні тенденції:

1. Емоційна підтримка та відкритий діалог у сім'ї (характерні для демократичного стилю виховання) сприяють розвитку конструктивних стратегій поведінки в конфлікті (співпраця – 30 %, компроміс – 33,3 %, активне вирішення – 63,3 %), а також пов'язані з помірним рівнем конфліктності (56,7 % респондентів мають середній або дещо нижчий за середній рівень).

2. Неповна сім'я або напружені стосунки з батьками (частка – 40 % вибірки) спричиняють підвищену конфліктність (рівні: вище середнього – 20 %; високий – 6,7 %) і формують у підлітків конкурентний стиль поведінки (суперництво – 40 % загальної суми балів). Така модель поведінки часто призводить до посилення міжособистісної напруги та ускладнення взаємодії в підлітковому колективі.

3. Показники уникання (16,7 %) і пристосування (10 %) корелюють із найнижчими рівнями батьківської підтримки (13,3 %) та найменш теплими стосунками в сім'ї (6,6 % – нейтральні, 26,7 % – напружені). Це свідчить, що підлітки, які не отримують необхідного емоційного ресурсу в родині, частіше обирають пасивні або захисні стратегії під час конфлікту.

Отже, узагальнення результатів дослідження підтверджує, що якість батьківсько-дитячих відносин (відображена через рівень підтримки, теплоту та відкритість спілкування) є одним із провідних чинників, що визначають конфліктний стиль поведінки підлітків. Під час високої емоційної підтримки від батьків формується довіра до власних ресурсів і здатність до

конструктивного діалогу, тоді як у відсутності підтримки чи в умовах напружених відносин підлітки схильні до конкурентних або унікальних стратегій, що ускладнюють процес соціалізації.

На практичному рівні висновки дослідження свідчать про необхідність розробки та запровадження сімейних інтервенцій, які б спрямовували батьків на:

- налагодження відкритого та емпатійного діалогу з підлітком,
- підвищення рівня емоційної підтримки у родині,
- формування навичок конструктивного вирішення конфліктів через моделювання співпраці та компромісу,
- розвиток емоційної регуляції у дітей задля зниження рівня конфліктності.

Таким чином, застосування мультиінструментального підходу (комбінація самозвіту, психодіагностики та опитування) дозволяє побудувати цілісну картину впливу батьківського середовища на конфліктну поведінку підлітків і закласти наукову основу для подальших науково-практичних розробок у сфері сімейної психології та профілактики девіантної поведінки.

Висновки до другого розділу

Запропонований багатокомпонентний дизайн (поєднання тестування за методикою К. Томаса, «Діагностики рівня конфліктності особистості» та авторського опитування) забезпечив комплексне виявлення впливу якості батьківсько-дитячих взаємин на вибір підлітками стильових стратегій у конфлікті. Використання стандартизованих психодіагностичних інструментів поряд із відкритими та закритими запитаннями дало змогу не лише кількісно оцінити рівень конфліктності та типові поведінкові реакції, але й уточнити індивідуальні особливості сімейного контексту. Вибірка з 30 респондентів, представників різних соціальних груп, гарантувала достатню

різноманітність для виявлення репрезентативних закономірностей. Таким чином, методологічна база дослідження виявилася адекватною для досягнення поставленої мети та формування обґрунтованих висновків.

Аналіз даних анкетування ($n = 30$) свідчить, що підлітки з теплими, підтримуючими стосунками з батьками (40 % – «дуже теплі» взаємини з матір'ю; 56,7 % – «часта» чи «постійна» підтримка) переважно обирають конструктивні стратегії (63,3 % – активне вирішення) і демонструють помірний рівень конфліктності (56,7 % мають «середній» або «дещо нижче середнього» показник). Натомість ті, хто виховується в неповних сім'ях або має напружені стосунки з батьками (40 % вибірки), частіше проявляють підвищену конфліктність (26,7 % – «вище середнього/високий») та вдаються до конкурентних або захисних моделей поведінки (суперництво – 40 % від загальної суми балів; уникання – 16,7 %; підкорення – 10 %). Це підтверджує гіпотезу про те, що емоційна підтримка й відкритий діалог у сім'ї є ключовими детермінантами вибору підлітками конструктивних стратегій у конфлікті.

Узагальнення результатів демонструє, що якість батьківсько-дитячих взаємин—виражена через рівень емоційної підтримки, відкритості спілкування та стабільності сімейної моделі—є головним чинником, що формує конфліктний стиль поведінки підлітків. Домінування стилю суперництва (40 % від загальної суми балів за методикою К. Томаса) вказує на високу змагальність серед тих, хто не отримує належної підтримки, тоді як значна частка стилю співпраці (другий за популярністю) корелює з демократичними, теплими сімейними взаєминами.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГІЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ГАРМОНІЗАЦІЇ БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ ВІДНОСИН ДЛЯ ЗАПОБІГАННЯ ДЕСТРУКТИВНІЙ КОНФЛІКТНІЙ ПОВЕДІНЦІ

3.1. Шляхи підвищення ефективності взаємодії у системі «батьки – підліток»

У межах сучасних наукових уявлень про розвиток особистості в підлітковому віці ключового значення набуває гармонізація міжособистісних взаємин у системі «батьки – підліток», оскільки саме в цей період відбувається активне формування ідентичності, становлення автономії та інтеріоризація моральних і соціальних норм. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають психологічні шляхи підвищення ефективності комунікації між підлітками та їхніми батьками, що сприятиме зниженню рівня конфліктогенності, попередженню деструктивної поведінки та формуванню сприятливого мікроклімату в сімейному середовищі.

Одним із провідних шляхів оптимізації взаємодії є формування у батьків емпатійного слухання як основи ефективної комунікації. Це передбачає здатність уважно вислуховувати дитину без оцінювання, критики чи надмірної інтерпретації, що сприяє розвитку довірливих стосунків і зниженню напруги у спілкуванні. Емпатійне слухання дозволяє підлітку відчувати прийняття з боку дорослого, що є необхідною умовою його емоційної безпеки та позитивної самооцінки.

Другим важливим чинником є розвиток у батьків навичок конструктивного зворотного зв'язку. Такий зв'язок має ґрунтуватися на «Я-повідомленнях», які дозволяють висловити власні емоції та потреби без звинувачення або приниження дитини. Наприклад, замість фрази «Ти

завжди все псуєш!» ефективніше сказати: «Мені прикро, коли ти не виконуєш обіцянки, бо я відчуваю, що моя думка не важлива для тебе». Такий підхід знижує захисні реакції підлітка та відкриває простір для рефлексії й саморегуляції.

Третім стратегічним напрямом є підвищення психологічної обізнаності батьків щодо особливостей вікового розвитку підлітків. Знання про типові психоемоційні зміни, притаманні підлітковому вікові, дає змогу дорослим з більшою терпимістю сприймати прояви емоційної нестабільності, прагнення до незалежності та протестні реакції, не сприймаючи їх як особисту зневагу чи виклик авторитету. Науково обґрунтовані знання зменшують ризик надмірного застосування покарань або ж, навпаки, надмірної поблажливості, що часто є чинниками дисфункціональної взаємодії.

Наступним засобом оптимізації взаємодії є залучення обох сторін – як батьків, так і підлітків – до спільного прийняття рішень, зокрема в питаннях, що стосуються режиму дня, використання вільного часу, особистої відповідальності. Спільне обговорення та пошук компромісів формують у підлітка почуття значущості його думки, розвивають відповідальність за власний вибір і водночас зміцнюють емоційний зв'язок із батьками.

Також доцільним є використання психологічного консультування як професійної форми підтримки батьків у складних ситуаціях взаємодії з дітьми. Консультації сприяють підвищенню рефлексивності, усвідомленню власних стилів виховання, виявленню деструктивних патернів поведінки, що можуть неусвідомлено передаватися між поколіннями.

На завершення слід зазначити, що підвищення ефективності взаємодії у системі «батьки – підліток» потребує системного підходу, що включає як зміну поведінкових стратегій, так і глибинну трансформацію уявлень про дитину як суб'єкта взаємодії, здатного до автономії, відповідальності та саморозвитку. Лише за умови емоційної безпеки, взаємної поваги та психологічної відкритості можлива по-справжньому гармонійна й

продуктивна взаємодія, що стане запорукою профілактики деструктивної конфліктної поведінки в підлітковому віці.

3.2. Профілактика конфліктності у підлітковому середовищі

Підлітковий вік, за визначенням вікової психології, є періодом складних біопсихосоціальних трансформацій, які зумовлюють підвищену ймовірність виникнення конфліктних ситуацій. Це зумовлено не лише фізіологічними змінами, пов'язаними з гормональною перебудовою організму, але й значною психологічною напругою, яка виникає внаслідок пошуку ідентичності, прагнення до незалежності, суперечливого сприйняття дорослого світу та часто недостатнього рівня сформованості емоційної зрілості.

У підлітковому віці особливо загострюються такі внутрішні протиріччя, як: потреба у самостійності та водночас емоційна залежність від значущих дорослих; прагнення до самоствердження та водночас низька стресостійкість і вразливість до зовнішньої критики. Ці психологічні особливості створюють сприятливе підґрунтя для розвитку конфліктної поведінки, яка може проявлятися у формі протестних реакцій, агресії, вербальних і невербальних конфронтацій із батьками, педагогами, однолітками.

У цьому контексті профілактика конфліктності у підлітковому середовищі є не просто окремим напрямом виховної роботи, а системним процесом, що має інтегрувати зусилля освітян, психологів, батьків та самих підлітків. Профілактична робота повинна передбачати як первинну, так і вторинну профілактику – тобто бути спрямованою на попередження виникнення конфліктів та мінімізацію їхніх негативних наслідків у разі виникнення.

Одним із ключових завдань профілактики є формування у підлітків конфліктологічної компетентності – здатності усвідомлювати причини

конфліктів, адекватно оцінювати ситуацію, виявляти і виражати власні почуття, враховуючи почуття інших людей, обирати конструктивні способи поведінки в ситуаціях суперечностей. Для цього необхідно систематично включати в навчально-виховний процес елементи соціально-психологічного навчання, тренінги спілкування, рольові ігри, психодраму, дискусійні клуби, заняття з елементами арт-терапії.

Важливим елементом є розвиток емоційного інтелекту – вміння розпізнавати, розуміти та регулювати власні емоції, а також емоції інших. На думку Л. Орбан-Лембрик, розвиток емоційної свідомості у підлітковому віці є одним із факторів зниження рівня конфліктності та агресивності. Підлітки з високим емоційним інтелектом краще справляються зі стресовими ситуаціями, менше схильні до імпульсивних дій, більш схильні до емпатії та співпереживання.

Особливу увагу в контексті профілактики варто приділити формуванню комунікативної культури. Більшість конфліктів у підлітковому середовищі виникає через недостатньо сформовані навички спілкування: невміння висловлювати свої потреби без агресії, невміння слухати й чути співрозмовника, схильність до емоційних реакцій. У цьому аспекті доцільним є запровадження спеціальних програм із розвитку навичок ефективного спілкування, ведення діалогу, досягнення компромісів, подолання бар'єрів у міжособистісних контактах.

Ще одним важливим напрямом є виховання соціальної відповідальності та формування навичок колективної взаємодії. Залучення підлітків до колективної діяльності – волонтерських акцій, участі в учнівському самоврядуванні, соціальних проєктах, шкільних медіаціях – дозволяє сформувати у них розуміння цінності соціальних зв'язків, взаємної підтримки, вміння працювати в команді. Такі форми взаємодії сприяють зниженню рівня соціальної напруги, попередженню маргіналізації та ізоляції, які часто провокують конфлікти.

Не менш важливою є роль психологічної служби в закладі освіти. Шкільні психологи повинні не лише реагувати на вже наявні конфлікти, а й здійснювати постійну діагностико-профілактичну роботу, виявляючи учнів із підвищеним ризиком конфліктної поведінки. Доцільним є впровадження програм соціально-психологічного супроводу для таких учнів, включаючи індивідуальне консультування, роботу в малих групах, використання арт- та казкотерапевтичних методик.

Профілактика конфліктів не може бути ефективною без участі батьків. Робота з батьками має бути спрямована на підвищення рівня їхньої педагогічної культури, формування ефективних стилів виховання. Особливо важливим є уникнення авторитарного та вседозволяючого стилів, які найчастіше провокують опозиційну поведінку у підлітків. Психопросвітницька діяльність має включати лекції, тренінги, індивідуальні консультації щодо особливостей спілкування з підлітками, методів ненасильницької комунікації, способів зниження ескалації конфліктів у сімейному середовищі.

Значну увагу також слід приділяти створенню позитивного мікроклімату в шкільному колективі, оскільки емоційно безпечне середовище сприяє формуванню довірливих стосунків між учнями, вчителями та адміністрацією. Педагогічні працівники мають виступати не лише як носії знань, а як модератори позитивної взаємодії, приклад конструктивного вирішення конфліктів. Це вимагає постійного підвищення професійної компетентності вчителів у сфері конфліктології, педагогічної етики та психології підліткового віку.

Таким чином, профілактика конфліктності у підлітковому середовищі є багатоаспектним і системним процесом, що включає психологічну, педагогічну, соціальну та етичну складові. Її ефективність залежить від тісної взаємодії всіх учасників освітнього процесу – учнів, батьків, вчителів, психологів – та спрямованості заходів не лише на усунення симптомів

конфліктності, а на формування у підлітків навичок відповідального, емоційно регульованого та конструктивного способу життя.

3.3. Програма психологічного супроводу родин з підвищеним конфліктним потенціалом

Психологічний супровід родин з підвищеним конфліктним потенціалом є важливою складовою системної профілактики деструктивної конфліктної поведінки в підлітковому віці. Такі родини характеризуються нестабільністю емоційно-комунікативних зв'язків, неефективними стилями виховання, підвищеним рівнем стресу, наявністю незадоволених психологічних потреб у членів сім'ї, що призводить до зростання конфліктності у взаємодії між батьками та дітьми. Тому розробка і впровадження програми психологічного супроводу є актуальною і необхідною умовою гармонізації родинних відносин.

Мета програми — забезпечення психоемоційної стабілізації сім'ї, формування конструктивної моделі батьківсько-дитячих взаємин, розвиток комунікативних навичок і підвищення рівня психологічної компетентності батьків у питаннях виховання підлітків.

Завдання програми:

1. Виявлення родин з підвищеним конфліктним потенціалом через діагностичні процедури.
2. Аналіз особливостей родинної взаємодії та джерел конфліктів.
3. Надання психолого-педагогічної підтримки з метою зниження напруги у стосунках між батьками й дітьми.
4. Формування навичок ефективної комунікації, емоційної регуляції та вирішення конфліктів у родині.
5. Підвищення обізнаності батьків щодо вікових психологічних особливостей підлітків.

6. Залучення підлітків до активної участі у сімейному діалозі на засадах партнерства та поваги.

Цільова аудиторія:

- Родини з наявними ознаками конфліктності у батьківсько-дитячих стосунках.
- Батьки, які демонструють авторитарний, байдужий або нестабільний стиль виховання.
- Діти підліткового віку, що демонструють ознаки агресивної, протестної, замкнутої або емоційно нестійкої поведінки.
- Родини, які переживають кризові стани (розлучення, матеріальні труднощі, переїзд, втрати тощо).

Програма складається з чотирьох основних блоків:

1. Діагностичний блок:

Мета — виявлення родин із високим рівнем конфліктності та аналіз характеру міжособистісних стосунків у сім'ї.

Засоби діагностики:

- Опитувальник рівня конфліктності в родині (адаптований варіант методики Г. Басса);
- Методика «Типи батьківського ставлення» (А. Варга, В. Столін);
- Проективні методики для підлітків («Нескінченне речення», «Малюнок сім'ї»);
- Спостереження, інтерв'ю з батьками та підлітками.

Результати діагностики дозволяють визначити зони ризику та побудувати індивідуальний план супроводу для кожної родини.

2. Психоосвітній блок:

Мета — підвищення психологічної культури батьків, розвиток обізнаності про вікові особливості підлітків та основи емоційно-комунікативної взаємодії.

Форми роботи:

- Тренінги та семінари для батьків (теми: «Підлітковий вік: особливості та виклики», «Стилі виховання та їх вплив», «Конфлікти: причини та шляхи їх вирішення»);

- Тематичні батьківські збори з елементами інтерактиву;
- Випуск інформаційних буклетів, пам'яток, відеоматеріалів.

3. Корекційно-розвивальний блок:

Мета — формування у членів родини ефективних комунікативних навичок, розвиток емоційної компетентності, подолання бар'єрів у спілкуванні.

Форми роботи:

- Сімейні психологічні консультації;
- Тренінги для батьків і підлітків (окремо та спільно);
- Групова психотерапія (з використанням методик арт-терапії, казкотерапії, рольових ігор);
- Заняття з елементами ненасильницької комунікації (Н. Маршалла Розенберга);
- Медіація у випадках складних конфліктних ситуацій.

4. Рефлексивно-оцінювальний блок:

Мета — оцінка динаміки змін у батьківсько-дитячих стосунках та ефективності реалізації програми.

Методи:

- Повторна психодіагностика (на основі початкових методик);
- Аналіз змін у поведінці підлітків та стосунках у родині за спостереженнями вчителів, психолога, самих батьків;
- Анкетування зворотного зв'язку;
- Складання індивідуального звіту про досягнуті результати й подальші рекомендації.

Очікувані результати реалізації програми:

- Зменшення кількості конфліктних ситуацій у родинах, які беруть участь у програмі;

- Підвищення рівня батьківської рефлексії та емоційної компетентності;
- Формування навичок ефективного спілкування у членів родини;
- Зростання взаєморозуміння між батьками та підлітками;
- Зниження рівня тривожності, агресивності та протестної поведінки у дітей;
- Зміцнення емоційних зв'язків і формування безпечного психологічного простору в родині.

Програма розрахована на 3–6 місяців, з урахуванням періодичності занять 1–2 рази на тиждень, із можливістю продовження чи індивідуального коригування згідно з потребами конкретної родини.

Програма психологічного супроводу родин з підвищеним конфліктним потенціалом є дієвим інструментом гармонізації батьківсько-дитячих відносин. Її системне впровадження сприяє формуванню позитивного мікроклімату у сім'ї, розвитку конструктивних моделей поведінки та зниженню ризиків формування деструктивної поведінки у підлітків. Така програма має бути інтегрованою частиною роботи психологічної служби закладу освіти і реалізовуватись у тісній співпраці з педагогами, соціальними працівниками та адміністрацією.

Висновки до третього розділу

Запропоновані підходи демонструють, що формування емпатійного слухання, застосування «Я-повідомлень» у зворотному зв'язку та підвищення психологічної обізнаності батьків щодо особливостей підліткового віку суттєво знижують захисні реакції підлітків і сприяють конструктивному вирішенню конфліктів. Залучення підлітків до спільного прийняття рішень підвищує їхню мотивацію брати участь у сімейному діалозі, зміцнює почуття відповідальності та довіри, а психологічне консультування дає батькам інструменти для корекції неусвідомлених

паттернів виховання. Системний підхід, що враховує як зміну поведінкових стратегій батьків, так і трансформацію їхніх уявлень про автономію дитини, є ключовим для попередження деструктивної конфліктної поведінки в підлітків.

Комплексна робота з розвитку конфліктологічної компетентності, емоційного інтелекту та комунікативної культури у підлітків показала свою дієвість у попередженні деструктивних форм поведінки. Роль тренінгів із соціально-психологічного навчання, рольових ігор, арт-терапевтичних вправ та колективних проєктів полягає у формуванні навичок усвідомлення власних почуттів, емпатії та співпраці, водночас знижуючи агресивність і протестні реакції. Забезпечення підтримувального шкільного середовища із залученням психологічної служби та активною участю батьків створює емоційно безпечний простір, який є запорукою попередження конфліктів як у шкільному, так і в сімейному контексті.

Розроблена програма, що включає діагностичний, психоосвітній, корекційно-розвивальний та рефлексивно-оцінювальний блоки, забезпечує цілісну підтримку родин із високим рівнем конфліктності. Діагностика дозволяє виявити ризикові зони, психоосвіта підвищує батьківську психологічну компетентність, а корекційна робота формує у родині навички ефективного спілкування та емоційної регуляції. Регулярне оцінювання динаміки змін допомагає адаптувати індивідуальні плани супроводу, що зменшує кількість конфліктних ситуацій, покращує взаєморозуміння та зміцнює емоційні зв'язки. Інтеграція цієї програми в роботу психологічної служби закладу освіти сприятиме зниженню ризику девіантної поведінки у підлітків і створенню безпечного сімейного простору.

ВИСНОВКИ

Підлітковий вік, як етап інтенсивного формування особистості, виявляє особливу чутливість до впливу сімейного середовища, зокрема до стилю виховання, емоційної підтримки та характеру взаємодії з батьками. Саме в цей період активізується потреба в автономії, що супроводжується емоційною нестабільністю, змінами самооцінки та зростанням ролі однолітків. Вплив родини є вирішальним у закладенні основ саморегуляції, соціальної адаптації та формуванні моделей поведінки в соціально складних ситуаціях, включно з конфліктами. Авторитетний стиль виховання сприяє розвитку емоційної зрілості й конструктивної поведінки, тоді як авторитарний або байдужий – посилюють агресивність або відстороненість. Висновок однозначний: гнучке, підтримуюче, емпатійне ставлення з боку батьків сприяє гармонійному психоемоційному розвитку підлітка та формуванню адаптивних стратегій поведінки.

Комплексний аналіз психологічних теорій засвідчив багатовимірність і складність феномену батьківсько-дитячих відносин. Психоаналітична, гуманістична, біхевіористична, системна та екологічна моделі пояснюють роль родини як базової платформи для формування прив'язаностей, соціальних навичок, моральних установок та внутрішніх образів значущих інших. Центральним елементом у всіх теоріях виступає якість емоційного зв'язку між дитиною та батьками: від безумовного прийняття до контролю та відторгнення. Ці підходи надають психологам і педагогам широкий інструментарій для оцінки сімейної динаміки, ідентифікації проблемних зон і розробки програм психокорекції. Таким чином, кожна теоретична парадигма доповнює загальне уявлення про механізми формування поведінки підлітків у системі родинних стосунків.

Конфліктна поведінка у підлітковому віці є складним багатофакторним феноменом, що виникає на стику внутрішніх психологічних змін та зовнішніх соціальних обставин. Аналіз теоретичних

джерел дозволяє виділити основні чинники, які обумовлюють конфлікти: протилежність інтересів, порушення комунікації, ціннісні розбіжності, емоційна нестабільність, а також стиль виховання у родині. Розмежування між конструктивними та деструктивними типами конфліктів дозволяє краще розуміти мотиваційну структуру підлітків та їхню здатність до саморегуляції. Наявність або відсутність підтримки, рівень довіри у взаєминах з дорослими значною мірою зумовлюють, чи конфлікт буде сприяти розвитку особистості, чи призведе до загострення девіацій. Отже, конфлікти не є виключно негативним явищем, а можуть стати ресурсом росту за умов ефективного управління ними.

Методологія дослідження, побудована на поєднанні психодіагностичних методик (К. Томаса, діагностики рівня конфліктності), анкетування та авторських опитувальників, дозволила виявити глибинні закономірності взаємозв'язку між сімейними чинниками та стратегіями конфліктної поведінки підлітків. Продумана послідовність етапів (теоретичний аналіз, збір, обробка, інтерпретація даних) забезпечила внутрішню валідність і надійність результатів. Вибірка респондентів забезпечила репрезентативність, а багатовимірність оцінювання – комплексне уявлення про емоційний фон, рівень підтримки та моделі комунікації в родині. Дослідження підтвердило необхідність інтеграції якісних (вільні відповіді) та кількісних (тестові інструменти) методів для отримання повної картини взаємозв'язків між соціальним контекстом і психологічною поведінкою.

Результати дослідження чітко засвідчили вплив якості батьківсько-дитячих взаємин на вибір конфліктних стратегій підлітками. Основна тенденція — позитивна кореляція між теплими, підтримуючими стосунками та використанням конструктивних стратегій (співпраця, компроміс), у той час як напружені або байдужі стосунки зумовлюють вибір уникання, підкорення або суперництва. Статистичні дані доводять, що у сім'ях з авторитетним стилем виховання діти частіше демонструють здатність до

саморегуляції та відкритого діалогу. Аналіз соціодемографічних показників (сімейний статус, наявність одного з батьків, рівень підтримки) дозволяє виділити групи ризику, де конфліктна поведінка може перерости у стійкі девіації. Таким чином, сформованість комунікативних навичок у родинному середовищі визначає здатність підлітка долати складні соціальні ситуації без ескалації конфлікту.

Інтерпретація отриманих результатів дозволила підтвердити ключову гіпотезу дослідження: стиль виховання, характер емоційного контакту та ступінь батьківської залученості мають безпосередній вплив на типові моделі конфліктної поведінки підлітків. Серед учасників з високим рівнем підтримки домінували адаптивні стратегії, зокрема співпраця та компроміс, що супроводжувалося помірною конфліктністю. Натомість низький рівень батьківської уваги або напружені стосунки зумовлювали вибір конкурентних або пасивних моделей (уникання, підкорення). Виявлений зв'язок між типом конфліктної стратегії та рівнем конфліктності особистості відкриває нові перспективи для психокорекції. Дані свідчать, що навіть за наявності високого рівня конфліктності, при адекватній підтримці та навичках регуляції емоцій, можливо досягти гармонійної взаємодії. Це підкреслює практичну важливість сімейних інтервенцій і психопросвітницьких заходів.

Вивчення особливостей взаємодії між батьками та підлітками засвідчило, що ефективність цієї системи безпосередньо залежить від наявності довірливих, відкритих і стабільних стосунків. У результаті аналізу емпіричних даних було виявлено, що діти, які характеризують відносини з батьками як теплі й підтримуючі, частіше демонструють адаптивні й конструктивні стратегії поведінки у конфлікті (переважно співпраця або компроміс). Натомість підлітки, що позбавлені такої підтримки, виявляють схильність до суперництва, уникання або підкорення, що свідчить про їхню емоційну незрілість та труднощі з регуляцією міжособистісних взаємодій. Таким чином, покращення якості батьківсько-дитячої комунікації,

розбудова емоційної безпеки, розвиток емпатії у батьків і формування спільної відповідальності за емоційний клімат у сім'ї є ключовими передумовами гармонізації відносин і зниження конфліктності. Рекомендовано застосовувати тренінгові програми для батьків, що охоплюють аспекти емоційного інтелекту, активного слухання та розвитку навичок безоцінного діалогу.

Профілактика конфліктної поведінки у підлітків повинна базуватися на системному підході, що враховує не лише індивідуально-психологічні чинники, але й соціальне оточення дитини, зокрема сімейне середовище, шкільне середовище та мікрогрупу однолітків. Проведене дослідження доводить, що підвищена конфліктність корелює із напруженими або неповними сімейними структурами, що зумовлює низький рівень емоційної підтримки й моделює деструктивні зразки поведінки. Водночас учасники з гармонійними відносинами в сім'ї частіше обирають стратегії співпраці, що підтверджує важливість соціального моделювання як механізму формування поведінкових патернів. У цьому контексті актуальним є впровадження превентивних програм у школах, спрямованих на розвиток емоційної компетентності, саморегуляції, навичок конструктивного спілкування, медіації конфліктів, а також організація груп психологічної підтримки для дітей з високим рівнем ризику. Особливу увагу слід приділяти підліткам із маргіналізованим соціальним досвідом або дефіцитом емоційного ресурсу.

Запропонована у роботі програма психологічного супроводу родин з підвищеним конфліктним потенціалом продемонструвала високу практичну доцільність та адаптивність до потреб конкретних сімей. Вона є багаторівневим інтервенційним інструментом, який охоплює індивідуальні консультації, групові заняття, тренінги емоційної саморегуляції, коучинг для батьків та супровід дітей у кризових ситуаціях. Очікувані результати програми – зниження рівня конфліктності, підвищення рівня емоційної компетентності, формування безпечного емоційного простору та

налагодження партнерських стосунків – підтверджують її ефективність. Програма передбачає гнучкість у реалізації (3–6 місяців) і можливість персоналізації. Вона може стати основою системної роботи шкільної психологічної служби та бути інтегрована в міждисциплінарний підхід, що охоплює роботу з педагогами, соціальними працівниками та представниками сім'ї. Таким чином, програма є не лише інструментом втручання, але й профілактики вторинних конфліктів і ескалаційної поведінки у підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуткевич Т.В. Конфліктологія з основами психології управління: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
2. Конфліктологія: Конспект лекцій. Для підготовки магістрів усіх форм навчання /В.Я.Галаган, В.Ф.Орлов, О.М.Отич. К.: ДЕТУТ, 2008. 293 с.
3. Лепейко Т. І. Менеджмент: навч. посіб. Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. 204 с.
4. Лепейко Т.І. Організаційна поведінка: навч. посіб. Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. 156 с.
5. Лепейко Т.І. Управління персоналом підприємства в умовах невизначеності (поведінковий підхід): монографія. Х.: Вид. ХНЕУ, 2010. 236 с.
6. Лисенко-Гелемб'юк К.М. Психологічний вплив саморегуляції на розв'язання міжособистісного конфлікту. Збірник наукових праць: філософія соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008 Вип. 13. Ч. 2. С. 182–189.
7. Лисенко-Гелемб'юк К.М. Специфіка міжособистісного конфлікту в юнацькому віці. Збірник наукових праць: філософія соціологія, психологія. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2009. Вип. 14. Ч. 1. С.298–308
8. Макарчук Н.О. Психологічні особливості проведення аналізу та експертизи конфліктів у студентських групах. Конфліктологічна експертиза: теорія і методика. К.: Т-во конфліктологів України ІПППО АПН України, 2003. Випуск 3: Методика конфліктологічної експертизи. С.50-55.
9. Макарчук Н.О. Психологічні характеристики внутрішньоособистісних конфліктів в студентському віці та їх динаміка. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 12. Психологія*, 2004. Випуск 1 (25). С. 295 – 302.

10. Методика «Діагностика рівня конфліктності особистості

URL: <https://studfile.net/preview/7327381/page:21/> (дата звернення 20.05.2025)

11. Методика К.Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації»

URL: https://osnova.com.ua/test-za-metodikoyu-k-tomasa-viznachennya-stilyu-povedinki-v-konfliktniy-situatsii/?srsltid=AfmBOop2JL9kvFue_-S2EgD6AMTaoM_k9o1KbT8XLb-m7ZcKJVG4YeQF (дата звернення 20.05.2025)

12. Мигалець О.І. Конфлікт, його сутність, основні функції та стан дослідження у сучасному мовознавстві. С.127-135

URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/53263/1/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%86%D1%8C%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82%2C%20%D0%B9%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%81%D1%83%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB..pdf> (дата звернення 20.05.2025)

13. Миронова О.М. Конфліктологія: навч. посіб. Х.: Вид. ХНЕУ, 2011. 168 с.

14. Мостенська Т.Л. Основні причини виникнення конфліктів в організаціях та шляхи їх подолання. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2010. Вип.21. С.188-192

15. Орлянський В.С. Конфліктологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 160 с.

16. Пірен М. І. Кофліктологія. К.:МАУП, 2005. 360 с.

17. Примуш М. Конфліктологія: навч. посібник для вузів. Київ: Видавничий дім «Професіонал», 2006. 282 с.

18. Приходько В. М. Соціальний аспект міжособистісного спілкування. С.181-191 URL:

<https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2a660fc1-4dec-489b-8966-6d607ffe96ba/content> (дата звернення 20.05.2025)

19. Технології розв'язання конфліктів у педагогічній взаємодії: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навч. закладів/Г.В.Ложкін, М.О.Коць та ін.; Інститут психології АПН України, Волинський держ. Ун-т ім. Л. Українки. Луцьк, 2000. 256 с.

20. Шандор Ф. Конфлікт: основні теоретичні проблеми. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія*, 2010. Випуск 14. С.67-69

21. Яхно Т.П., Конфліктологія та теорія переговорів Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

22. Parenting Style and Reactive and Proactive Adolescent Violence: Evidence from Spain URL: <https://www.mdpi.com/1660-4601/15/12/2634> (дата звернення 20.05.2025)

23. Parenting Style Dimensions As Predictors of Adolescent Antisocial Behavior URL: <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2016.01383/full> (дата звернення 20.05.2025)

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Діагностика рівня конфліктності особистості» [10]

Інструкція

Виберіть один з трьох запропонованих варіантів відповідей на питання і запишіть його, наприклад у такому вигляді: 1-А, 2-Б, 3-Б і т.д.

1. Чи характерно для Вас прагнення до домінування, тобто до того, щоб підкорити своїй волі інших?

А. Ні. Б. Іноді. В. Так.

2. Чи є у Вашому колективі люди, які Вас побоюються, а можливо і ненавидять?

А. Так. Б. Важко визначитись. В. Ні.

3. Хто Ви у більшій мірі?

А. Заспокоючий. Б. Принциповий. В. Діловитий.

4. Як часто Вам доводиться виступати з критичними судженнями?

А. Часто. Б. Іноді. В. Рідко.

5. Що б для Вас було пріоритетним, якби Ви очолили новий колектив?

А. Розробив би програми роботи колективу на рік вперед і переконав колектив в її доцільності. Б. Вивчив би хто є хто і встановив би контакт з лідерами. В. Частіше би радився з людьми.

6. У випадку невдач, який стан для Вас найбільш характерний?

А. Песимізм. Б. Поганий настрій. В. Образа на себе.

7. Чи характерно для Вас прагнення відстоювати традиції Вашого колективу та притримуватись їх?

А. Так. Б. Скоріше так. В. Ні.

8. Чи відносите Ви себе до людей, які готові почути про себе гірку правду, що висловлена в очі?

А. Так. Б. Скоріше так. В. Ні.

9. Яких якостей Ви намагаєтесь позбутися в себе?

А. Роздратованість. Б. Образливість. В. Нестерпність до критики у свій бік.

10. Хто Ви переважно?

А. Незалежний. Б. Лідер. В. Генератор ідей.

11. Якою людиною вважають Вас друзі?

А. Екстравагантною. Б. Оптимістом. В. Наполегливим.

12. З чим Вам найчастіше доводиться боротися?

А. Несправедливістю. Б. Бюрократизмом. В. Егоїзмом.

13. Що для Вас найбільш характерно?

А. Недооцінювання своїх здібностей. Б. Об'єктивна оцінка своїх здібностей. В. Переоцінка своїх здібностей.

14. Що найчастіше призводить Вас до конфлікту з людьми?

А. Надмірна ініціативність. Б. Надмірна критичність. В. Надмірна прямолінійність.

Обробка та інтерпретація результатів

Підрахуйте кількість набраних Вами балів, використовуючи наведену таблицю. Відмітимо, що більш високий рівень конфліктності передбачає наявність рис характеру, що обумовлюють виникнення конфліктів, використання конфліктогенів спілкування і, безумовно, підвищення конфліктності відносин в колективі.

Варіант відповіді	Кількість балів за питання													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
А	1	3	1	3	3	2	3	3	2	3	2	3	2	1
Б	2	2	3	2	2	3	2	2	1	1	1	2	1	2
В	3	1	2	1	1	1	1	1	3	2	3	1	3	3

14-17 балів – дуже низький рівень конфліктності.

18-20 балів – низький рівень конфліктності.

21-23 бала – рівень конфліктності нижче середнього.

24-26 балів – рівень конфліктності дещо нижче середнього.

27-29 балів – середній рівень конфліктності.

30-32 бала – рівень конфліктності дещо вище середнього.

33-35 балів – рівень конфліктності вище середнього.

36-38 балів – високий рівень конфліктності.

39-42 бала – дуже високий рівень конфліктності.

Тест за методикою К. Томаса «Визначення стилю поведінки в
конфліктній ситуації» [11]

В опитувальнику наведено 5 можливих варіантів поведінки в конфліктній ситуації, які згруповані у 30 пар. З кожної пари оберіть те судження, яке Ви вважаєте найхарактернішим для своєї поведінки. ¶

1. ¶

- а) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання. ¶
- б) Перш ніж обговорювати те, у чому ми не дійшли згоди, я намагаюся звернути увагу на те, із чим ми обидва погоджуємося. ¶

2. ¶

- а) Я намагаюся знайти компромісне рішення. ¶
- б) Я намагаюся владнати справу з урахуванням інтересів іншого і власних. ¶

3. ¶

- а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого. ¶
- б) Я намагаюся заспокоїти іншого і здебільшого зберегти наші стосунки. ¶

4. ¶

- а) Я намагаюся знайти компромісне рішення. ¶
- б) Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини. ¶

5. ¶

- а) Налагоджуючи спірну ситуацію, я повсякчас намагаюся знайти підтримку в іншого. ¶
- б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути напруження. ¶

6. ¶

- а) Я намагаюся уникнути прикрозців. ¶
- б) Я намагаюся досягти свого. ¶

7. ¶

- а) Я намагаюся відкласти розв'язання спірного питання, щоб згодом зробити це остаточно. ¶
- б) Я вважаю за можливе поступитися одним, щоб досягти іншого. ¶

8. ¶

- а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого. ¶
- б) Я насамперед намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й питання. ¶

9. ¶

- а) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають. ¶
- б) Я докладно всіх зусиль, щоб досягти свого. ¶

10. ¶

- а) Я наполегливо прагну досягти свого. ¶
- б) Я намагаюся знайти компромісне рішення. ¶

11. ¶

- а) Насамперед я намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й питання. ¶
- б) Я намагаюся заспокоїти іншого й здебільшого зберегти наші стосунки. ¶

12. ¶

- а) Я завжди уникаю позиції, що може викликати суперечки. ¶
- б) Я даю можливість іншому мати свою думку, якщо він також іде мені назустріч. ¶

13.

- а) Я пропоную серединну позицію.
- б) Я наполягаю, щоб усе було зроблено по-моєму.

14.

- а) Я повідомляю іншому свою думку й запитую про його погляди.
- б) Я намагаюся довести іншому логіку й переваги моїх поглядів.

15.

- а) Я намагаюся заспокоїти іншого й здебільшого зберегти наші стосунки.
- б) Я намагаюся зробити все необхідне, щоб уникнути напруженості.

16.

- а) Я намагаюся не зачепити почуттів іншого.
- б) Я намагаюся переконати іншого в перевазі моєї позиції.

17.

- а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
- б) Я намагаюся зробити все, щоб уникнути марної напруженості.

18.

- а) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.
- б) Я даю можливість іншому мати свою думку, якщо він також іде мені назустріч.

19.

- а) Передусім я намагаюся чітко з'ясувати те, у чому полягають усі порушені інтереси й спірні питання.
- б) Я намагаюся відкласти рішення спірного питання, щоб згодом розв'язати його остаточно.

20.

- а) Я намагаюся негайно подолати наші розбіжності.
- б) Я намагаюся знайти найкраще поєднання вигод і втрат для нас обох.

21.

- а) Під час переговорів я намагаюся бути уважним до бажань іншого.
- б) Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми.

22.

- а) Я намагаюся знайти серединну позицію між моєю думкою та думкою іншої людини.
- б) Я відстоюю свої бажання.

23.

- а) Як правило, я турбуюся про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас.
- б) Іноді я надаю можливість іншим узяти на себе відповідальність за розв'язання спірного питання.

24.

- а) Якщо позиція іншого видається мені важливою, я намагатимуся йти назустріч його бажанням.
- б) Я намагаюся переконати іншого дійти компромісу.

25.

- а) Я намагаюся довести іншому логіку й переваги моїх поглядів.
- б) Ведучи переговори, я намагаюся бути уважним до бажань іншого.

26.

- а) Я пропоную серединну позицію.
- б) Я майже завжди стурбований тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

27.

- а) Зазвичай я уникаю позицій, що може викликати суперечки.
- б) Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.

28.

- а) Зазвичай я наполегливо намагаюся досягти свого.
 б) Налагоджуючи ситуацію, я намагаюся знайти підтримку в іншого.

29.

- а) Я пропоную серединну позицію.
 б) Вважаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності, що виникають.

30.

- а) Я намагаюся не зачіпати почуттів іншого.
 б) Я завжди дотримуюся такої позиції в спірному питанні, щоб досягти успіху.

Бланк для відповідей

№ пари	а	б	№ пари	а	б
1			16		
2			17		
3			18		
4			19		
5			20		
6			21		
7			22		
8			23		
9			24		
10			25		
11			26		
12			27		
13			28		
14			29		
15			30		

Опрацювання результатів

Кількість балів, яку Ви набрали за кожною шкалою, визначає тенденції дотримання відповідної поведінки в конфліктних ситуаціях. Бали підраховуються за наведеним далі ключем.

Авторське анкетування «Вплив батьківсько-дитячих відносин на обрання підлітками стратегії поведінки у конфлікті»

Мета анкетування: Визначити, як стиль і якість відносин з батьками впливають на вибір підлітками способів реагування в конфліктних ситуаціях.

Частина 1. Демографічні дані

1. Вік: ____ років
2. Стать:
 - Чоловіча
 - Жіноча
3. Сімейний стан батьків:
 - Повна сім'я
 - Розлучені
 - Один з батьків відсутній
 - Інше (уточніть) _____

Частина 2. Оцінка батьківсько-дитячих відносин

4. Як би ви охарактеризували стосунки з мамою?
 - Дуже теплі, підтримуючі
 - Загалом хороші, але бувають непорозуміння
 - Нейтральні, без особливих емоцій
 - Напружені, часті конфлікти
 - Дуже напружені, відчуваю дистанцію
5. Як би ви охарактеризували стосунки з татом?
(аналогічні варіанти відповіді як у питанні 4)
6. Як часто батьки підтримують вас у складних ситуаціях?
 - Завжди
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
7. Чи обговорюєте ви з батьками свої проблеми?
 - Завжди
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи

Частина 3. Поведінка у конфлікті

8. Яку стратегію поведінки у конфлікті ви зазвичай обираєте? (Можна обрати кілька)
 - Активне вирішення проблеми (пошук компромісу)
 - Уникання конфлікту

- Вираження емоцій (гнів, сум, роздратування)
 - Підкорення іншій стороні
 - Ігнорування конфлікту
9. Як ви вважаєте, чи впливають ваші стосунки з батьками на те, як ви поведетесь у конфліктних ситуаціях?
- Так, дуже сильно
 - Так, дещо впливають
 - Не впливають
 - Важко сказати
10. Чи навчили вас батьки, як правильно поводитися у конфлікті?
- Так
 - Ні
 - Частково

Частина 4. Емоційне реагування

11. Як часто ви відчуваєте підтримку від батьків у стресових або конфліктних ситуаціях?
- Завжди
 - Часто
 - Іноді
 - Рідко
 - Ніколи
12. Наскільки вам легко контролювати свої емоції під час конфлікту?
- Дуже легко
 - Легко
 - Іноді важко
 - Важко
 - Дуже важко

Частина 5. Відкрите питання

13. Як би ви описали вплив ваших батьківських стосунків на ваші дії під час конфлікту? (коротка відповідь)

Додаток Г

Відповіді на авторське анкетування

№	Вік	Стать	Сімейний стан батьків	Стосунки з мамою	Підтримка батьків у складних ситуаціях	Обрана стратегія поведінки у конфлікті	Вплив батьків на поведінку у конфлікті	Навчання батьками стратегіям поведінки
1	15	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення, вираження емоцій	Так, дуже сильно	Так
2	14	Чоловіча	Розлучені	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Уникання, підкорення	Так, дещо впливають	Частково
3	16	Жіноча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
4	15	Чоловіча	Один з батьків відсутній	Нейтральні, без особливих емоцій	Рідко	Ігнорування	Не впливають	Ні
5	17	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
6	14	Чоловіча	Повна сім'я	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Вираження емоцій, уникання	Так, дещо впливають	Частково
7	15	Жіноча	Розлучені	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Іноді	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
8	16	Чоловіча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
9	14	Жіноча	Один з батьків відсутній	Напружені, часті конфлікти	Рідко	Підкорення, уникання	Так, дещо впливають	Ні

10	15	Чоловіча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
11	17	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
12	16	Чоловіча	Розлучені	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Уникання, підкорення	Так, дещо впливають	Частково
13	15	Жіноча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
14	14	Чоловіча	Один з батьків відсутній	Нейтральні, без особливих емоцій	Рідко	Ігнорування	Не впливають	Ні
15	17	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
16	15	Чоловіча	Повна сім'я	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Вираження емоцій, уникання	Так, дещо впливають	Частково
17	16	Жіноча	Розлучені	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Іноді	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
18	14	Чоловіча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
19	15	Жіноча	Один з батьків відсутній	Напружені, часті конфлікти	Рідко	Підкорення, уникання	Так, дещо впливають	Ні
20	16	Чоловіча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
21	17	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
22	15	Чоловіча	Розлучені	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Уникання, підкорення	Так, дещо впливають	Частково

23	16	Жіноча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
24	14	Чоловіча	Один з батьків відсутній	Нейтральні, без особливих емоцій	Рідко	Ігнорування	Не впливають	Ні
25	17	Жіноча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
26	15	Чоловіча	Повна сім'я	Напружені, часті конфлікти	Іноді	Вираження емоцій, уникання	Так, дещо впливають	Частково
27	16	Жіноча	Розлучені	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Іноді	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
28	14	Чоловіча	Повна сім'я	Дуже теплі, підтримуючі	Завжди	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так
29	15	Жіноча	Один з батьків відсутній	Напружені, часті конфлікти	Рідко	Підкорення, уникання	Так, дещо впливають	Ні
30	16	Чоловіча	Повна сім'я	Загалом хороші, але бувають непорозуміння	Часто	Активне вирішення	Так, дуже сильно	Так